

Медвідь Н. С.,

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

АНТРОПОМОРФІЗМ ФЛОРОНОМЕНІВ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Статтю присвячено дослідженню антропоморфізму флорономенів в українській мовній картині світу. Проаналізовано процес метафоризації флорономенів як засіб формування їхнього антропоморфного образу.

Ключові слова: антропоморфізм, флорономен, українська мовна картина світу.

Статья посвящена исследованию антропоморфизма флорономенов в украинской языковой картине мира. Проанализирован процесс метафоризации флорономенов как средство формирования их антропоморфного образа.

Ключевые слова: антропоморфизм, флорономен, украинская языковая картина мира.

The article investigates antropomorfizm floronomenes in the Ukrainian linguistic picture of the world. The process of metaphorization floronomenes as a means to achieve their antropomorfizm image.

Keywords: antropomorfizm, floronomen, the Ukrainian linguistic picture of the world.

Сучасних дослідників дедалі більше цікавлять національно-мовні моделі світу. В основу їхніх досліджень покладено ідеї В. фон Гумбольдта, О. Потебні, які розглядали закономірності розвитку мови в тісному зв'язку з “народним життям”, “народною психологією”, вважаючи, що “через мову все створене народом у минулому впливає на індивіда” [4, с. 28], тобто вона є засобом концептуалізації і категоризації картин світу у свідомості індивідів та закріплення її в колективній пам'яті етносу.

Останнім часом актуальності набули дослідження різних фрагментів національно-мовної картини світу з огляду на специфіку етнічної свідомості мовців. До найдавніших шарів лексики, що ілюструють ідіоетнічну картину світу, належать флорономени, окремі аспекти яких досліджені науковцями. У працях Т. Волошиної, В. Карпової, І. Сабодощ, А. Шамоти основна увага звертається на мотивацію рослинних номінацій. Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю аналізу антропоморфічних рис флорономенів в українській мовній картині світу, що дасть змогу ґрунтовніше осмислити пов'язаний з флорою фрагмент національно-мовної картини світу.

Метою розвідки є дослідження процесу антропоморфізації флорономенів в українській мовній картині світу.

Зв'язок українців зі світом флори сягає язичницьких часів, коли прашури поклонялись рослинам як божествам, а флорононами сприймалися як сакральні знаки, які пов'язують їх із тими, хто створив цей світ. Паралельність функціонування площин людського життя і світу флори становить домінуючі різних текстів – від давніх писемних пам'яток, народнопоетичних джерел до сучасних літературних художніх творів. Адже протягом століть люди намагалися пізнати властивості тих чи інших рослин, використовували їх у різноманітних сферах своєї діяльності, від побуту до магічних дій. Тому з плином часу назви рослин поступово набули сакрализованого значення, перетворилися на знаки, що містять у собі великий обсяг інформації етнокультурного характеру.

У фольклорному та художньому текстах флорономени антропоморфізуються (уособлюють людину). Антропоморфний образ рослини ґрунтується на порівнянні, паралелелізмі, метафоричному перенесенні, які виступають не як самодостатні смислові форми втілення, а як опосередковані засоби у створенні нового значення слова [3, с. 89]. Така трансформація смислу флороназви відбувається за умови виявлення спільної з людиною ознаки. В основу такого семантичного переосмислення флорономена покладено зіставлення двох об'єктів – людини і флори.

Дерева є важливими складниками етнічної культури, вони часто зображаються як живі істоти, наділені антропоморфними ознаками. Тому *криве дерево* асоціювалося із поганою людиною, *круте* – міцною, впевненою, *похиле* – слабкодухою, *незахищеною*, *скрипливе* – хворобливою, *старою* [2, с. 176].

Значна кількість видів дерев є для українців сакральною, зокрема *верба*, *вишня*, *груша*, *дуб*, *калина*, *клен*, *липа*, *тополя*, *ясен* тощо. Так, *верба* (*вербиця*, *вербиченька*, *вербичка*, *вербонька*, *вербочка*; один. *вербина*; *верб'я*) росте зазвичай біля води і бере з неї силу, тому *де верба, там і вода; там криниця, де вербиця*. Вона вважається символом зростання, життєвої сили, тому кажуть: “Верба – як трава лугова: ти її покоси, а вона знов буде рости” [5, с. 11].

Флорономен *верба* у своїй структурі містить семантичний компонент “безпліддя”, тому кажуть “добра, як з курки молока, а з верби петрушки” на позначення марної справи, “грушки на вербі”, коли мають на увазі якусь нісенітницю, безглузду вигадку, або “у когось на вербі грушки ростуть”, коли мова йде про людину, яка занадто багато вигадує та фантазує. *Золоті верби* та будь-яка діяльність, пов'язана з ними, містять символічний елемент марності нерозумних дій. Крім того, *верба* є своєрідним оберегом, оскільки вважалося, що її особливий шум відганяє від людини злих духів і хвороби, тому у Вербну неділю люди били себе і дітей, примовляючи: “Не я б'ю, верба б'є, Віднині за тиждень Буде в нас Великдень. Будь веселий, як верба, А здоровий, як вода, А багатий, як земля” [2, с. 542].

У художніх творах витворилось символічне значення “стара засмучена мати”: *Ген скорбна постать матері-верби ... Ген берег – як руїна непривітна ...* [1, с. 272]. Дуже часто *верба* вживається з епітетами “стара, сива”, символізуючи стару печальну жінку, матір, вдову, що пройшла нелегкий життєвий шлях, сповнений болю і втрат.

У народі вважали, що *дуб* (*дубчик*, *дубок*, *дубочок*, *дубець*; один. *дубина*; *дуб'я*) – улюблене дерево богів, які на ньому жили. Старі, столітні дерева називали *дуб-велет*, *дуб-велетень*, *дубище*, а сильну, дужу людину часто характеризували порівняннями *міцний, як дуб; богатир, мов дуб, стоїть, не ворухнеться*. Прикметник *дубовий* також характеризує міць, силу (*дубові руки, голос дубовий, як у крука*), а *дубуватий* – недалеко, нерозумну людину [8, с. 429-430]. Дуб був символом чоловіка, батька, козака: *Ой у полі дубочок зелененький, Отож мій батько ріденький*. [2, с. 203].

Одним із ключових флоронемів в українській мовній картині світу є калина. Червоний колір ягід *калини* (*калиненька, калиночка*) символізує світло, вогонь, усе червоне, і саме через ці якості з нею пов'язують красу та радість: *Ой у лузі червона калина, Вийди до мене кохана дівчино* [9, с. 283]. Калина здавна була символом не тільки гарної, а й здорової, повної сил жінки, про що свідчить порівняння *молода, як ягода, червона, як калина, солодка, як малина*. Зламана калина та гіркота її ягід символізують покинуту, самотню жінку: *Ой калина-малина, Ні сладка, ні гірка, Так заплакала Солдатська жінка* [9, с. 311], а стигла калина – зрілу жінку.

Тополя (пестл. *тополька, тополечка, тополька*) є об'єктом традиційних для української мови порівнянь: *дівчина, як тополя; тонка, як тополя; тополений дівочий стан*. Часто у народних піснях рубання тополі символізує видавання дівчини заміж: *Було б не рубати у полі тополі, Було б не сватати мене молоді; Тонкая високая тополя: Чорнявая дівчина моя; Тонкую, високою зрубаю – Чорнявую дівчину кохаю; Там серед поля росте тополя, скажи мені, мила, чи будеш ти моя* [2, с. 59-60].

Символіка *явору* (пестл. *яворець, яворик, яворко, яворонько, яворок, яворочок*; один. *яворина*) знайшла відображення у великій кількості народних пісень. У них явір знаходиться поруч із закоханими, символізує силу, стрункість та вправність молодого хлопця, парубка або тугу і печаль дівчини, яка із парубком розлучилася: *Під явором, яворцем Стоїть дівка з молодцем; гнеться яворина від вітрів, та не зломиться* [9, с. 108]. Символіку чоловічого та жіночого початків, які асоціюються з явором та калиною, можна знайти у творах Т. Шевченка: *Посадили над козаком явір та ялину, А в головах у дівчини червону калину* [10, с. 247]. Крім того, явір є і символом туги козака за коханою, за рідною оселею: *Стоїть явір над водою, В воду похилився, На козака пригодонька, Козак зажурився* [9, с. 9].

Мак – символ безмежності зоряного світу, смерті, швидкоплинного життя, красивої дівчини, безневинно пролитої крові, надійного обереха від нечисті. В усній народній творчості мак – символ красивої дівчини (*гарна дівка, як маківка; дівчина, як маків цвіт; як маківочка; як мак процвітає (про людину у повній силі і красі)*).

Водночас мак пов'язувався зі смертю: *маку найвсія – очманів; на мак розбити – вицент; маком сісти – загнути*. Крім того, мак був надійним оберегом від лиходійства відьом, упирів, нечистої сили. Мак символізував світланкову зорю (*Ой зацвіла маківочка, зачала бриніти*), швидкоплинність людського життя (*Пройшов мій вік, як маків цвіт*). Іноді найдорожчу людину – матір – порівнювали із маківкою: *Да нема цвіту, світлішого над маківку, Да нема роду, ріднішого над матінку* [7, с. 39].

Отже, антропоморфізм флоронемів, широко представлений у фольклорних та художніх текстах, є основою формування низки етнокультурних концептів. Комплексний підхід до їх розгляду дозволяє сформувати цілісне уявлення про місце флоронемів у світоглядних настановах та вербально-духовному потенціалі нації.

Література:

1. Гуцало Є. П. Твори: У 5 т. / Євгеній Пилипович Гуцало. – Т. 5 : Поезії, статті. – К. : Дніпро, 1997. – 576 с.
2. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 703 с.
3. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика : нариси : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
4. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія : навч. посіб. / Віталій Іванович Кононенко. – К. : Вища шк., 2008. – 327 с.
5. Міщенко Н. Слово батьків з усіх віків / Н. Міщенко, М. Міщенко. – К. : Богдана, 1998. – 136 с.
6. Плачинда С. Словник давньоукраїнської міфології / Сергій Плачинда. – К. : Велес, 2007. – 240 с.
7. Прислів'я та приказки. Природа. Господарська діяльність людини / Упоряд. М. М. Пазяк. – К. : Наук. думка, 1989. – 321 с.
8. Словник української мови : В 11-ти томах – Т 8. / Ред. кол. І. К. Білодід (голова) та [ін.]. – К. : Наукова думка, 1978. – 784 с.
9. Соціально-побутові пісні / Редкол. : С. Д. Зубков та [ін.]. – К. : Дніпро, 1985. – 330 с.
10. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів : У 12 т. – Т. 2. / Тарас Григорович Шевченко ; редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та [ін.]. – К. : Наук. думка, 2001. – 568 с.